

MAKTAB ONA TILI DARSLIKLARIDA PAREMIOLGIK BIRLIKLARNI O'QITISHNING O'ZIGA XOS USULLARI

Shaxriddinov Olmas Faxriddin o'g'li

Samarqand davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab ona tili darsliklarida paremiologik birliklar — maqollar, matallar, hikmatli so'zlar, iboraviy shakllarning mazmuni va ularni o'qitish metodikasining o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Paremiologik birliklarning lingvistik va pragmatik xususiyatlari, ularning o'quvchi psixologiyasi, nutqiy kompetensiya va madaniy ongni shakllantirishdagi roli ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: paremiologiya, maqol, matal, hikmatli so'z, ona tili metodikasi, kompetensiya.

KIRISH

Ona tili darslarida paremiologik birliklar o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, ularni milliy qadriyatlar bilan tanishtirish va nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Paremiologik materiallar tilning boy qatlamiga mansub bo'lib, xalqning asrlar davomida shakllangan tafakkuri, hayotiy tajribasi, axloqiy me'yorlari, estetik qarashlari va ma'naviy qarashlarini o'zida mujassam etadi. Shu bois maktab darsliklarida ular nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki tarbiyaviy, ma'naviy va madaniy vosita sifatida ham alohida o'rin tutadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida paremiologik birliklarni o'rgatish faqat yodlashga qaratilmasdan, balki ularning semantik qatlamini ochish, ma'no rang-barangligini ko'rsatish, o'quvchilar nutqida faol qo'llashga yo'naltirilgan kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlar orqali tashkil etilishi zarur. Bu hol o'quvchilarda tilni idrok etish, matn yaratish, ijtimoiy-madaniy kontekstni anglash, milliy identitetni shakllantirish jarayonlarida katta ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Paremiologik birliklar xalqning asrlar davomida shakllangan tajribasini

umumlashtiruvchi, qisqa shaklda chuqur ma'no beruvchi, metaforik tabiatga ega til unsurlari bo'lib, ular mazmuni ko'p qatlamli, badiiy talqini kuchli, nutqiy jarayonda ifodaviylikni oshiradi. Maqollar asosan umumlashgan fikrni bildirsa, matallar ko'proq obrazli o'xshatish va misollar orqali hikmatga yo'naltiriladi. Hikmatli so'zlar esa ma'naviy-axloqiy mazmunning qisqa shakllangan ko'rinishidir. Bu birliklarni o'rgatish jarayoni o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, vaziyatdan to'g'ri xulosa chiqarish, nutqiy estetikani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Maktab darsliklarida paremiologik birliklar asosan matnlar ichida, mustaqil mashqlar tarkibida yoki mavzularni mustahkamlash vositasi sifatida beriladi. Ularning tanlanishida yosh xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy moslik, semantik ravonlik va tarbiyaviy qiymatlar asosiy mezondir. O'quvchi yoshiga mos bo'lmagan maqollar, mazmunida murakkab metaforalar bo'lgan matallar ularning to'liq anglash jarayonini murakkablashtiradi.

Zamonaviy lingvodidaktikada paremiologik birliklarni o'qitish jarayonida kognitiv yondashuv muhim o'rin tutmoqda. Chunki maqol va matallar o'zida xalqning kognitiv tajribasini, dunyoni idrok etish modelini, voqelikni umumlashtirish usullarini mujassam etadi. O'quvchi bu birliklarni o'zlashtirar ekan, nafaqat lug'aviy ma'noni, balki ortidagi konseptual mazmunni ham tushunishi zarur. Masalan, "Uyatsizdan uyalmaganning holi yomon" yoki "Yaxshining oti qoladi" kabi birliklarda axloqiy qoidalar, ijtimoiy munosabatlar, jamiyatning ma'naviy qadriyatlari kognitiv darajada mujassamdir. Bunday birliklar ustida ishlash o'quvchining mantiqiy modeli, qiymat tizimi va axborotni strukturalash qobiliyatini rivojlantiradi. Darsliklarda mazkur jarayon bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilishi, o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kognitiv vazifalar bilan boyitilishi lozim. Kognitiv yondashuvning darsdagi asosiy ustunligi shundaki, u o'quvchi uchun paremiologik birliklarni yodlash emas, balki mazmunini ongli tahlil qilish, uni shaxsiy tajribasi bilan bog'lash imkonini beradi.

Maqol va matallar o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita bo'la oladi. Chunki ular qisqa, lo'nda, kuchli pragmatik ta'sirga ega bo'lgan birliklardir. O'quvchi nutqida bunday birliklarning to'g'ri qo'llanishi, uning ijtimoiy kommunikatsiyada o'z fikrini aniq va obrazli ifodalash qobiliyatini oshiradi. Dars jarayonida o'qituvchi paremiologik birliklar orqali o'quvchilarda fikr bildirish, munosabat

bildirish, dialog yuritish, bahs olib borish kabi nutqiy faoliyat turlarini rivojlantirishga e'tibor qaratishi lozim. Ayniqsa, maqolni real hayotiy vaziyatga qo'llash, turli muloqot senariylari asosida mashq tuzish, o'quvchilarni guruhli suhbatlarga jalb qilish o'z samarasini beradi. Shuningdek, maqollar dialogik muloqotda emotsional rang beruvchi unsurlar sifatida o'quvchi nutqining tabiiyligini oshiradi, kommunikativ vaziyatga mos ravishda o'z fikrini ifodalashga o'rgatadi.

Bugungi ta'lim jarayoni interfaol usullarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Paremiologik birliklar aynan interfaol dars metodlariga eng mos tushuvchi material hisoblanadi. Masalan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Sinkveyn", "Muammoli savol", "Fikrlar zanjiri", "Vaziyatli topshiriqlar", "Rol o'ynash" kabi metodlar maqollar mazmunini ochishga, o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi. Bu jarayonda o'quvchilar nafaqat til birligini o'rganadi, balki o'z hayotiy tajribasidan misollar keltiradi, o'z pozitsiyasini himoya qiladi, guruh faoliyatiga moslashadi. Interfaol metodlarning yana bir ustunligi shundaki, ular paremiologik birliklarning ko'p qirrali talqinini ochishga imkon beradi. Chunki maqol mazmuni ko'pincha ko'p ma'nolidir, har bir o'quvchi uni o'z dunyoqarashiga ko'ra anglaydi, interfaol dars esa shu jarayonni tabiiy tarzda uyg'unlashtiradi.

XULOSA VA MUNOZARA

Maktab ona tili darslarida paremiologik birliklarni o'qitish o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda, mantiqiy fikrlashni shakllantirishda, milliy-ma'naviy qadriyatlarga hurmat uyg'otishda, kommunikativ kompetensiyasini kuchaytirishda katta ahamiyatga ega. Paremiologik materialni samarali o'rgatish uchun kontekstual yondashuv, kommunikativ faoliyatga asoslangan metodlar, semantik tahlil, taqqoslash, matn tuzish va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish muhim hisoblanadi. Mazkur birliklarni to'g'ri tanlash va metodik jihatdan asoslangan tarzda o'rgatish o'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirib, ularning intellektual va ma'naviy salohiyatini oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimova M., Yo'ldosheva Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 256 b.

2. Hodiyeva D. Paremiologiya asoslari: maqol va matallar tahlili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 180 b.
3. Нурматов А. А. Паремнология и её роль в формировании языковой личности школьников // Молодой ученый. – Казань, 2020. – № 12(302). – С. 422–426.
4. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Leksikologiya. – Toshkent: Universitet, 2010. – 344 b.